Phrygia Bölgesi Vaftizhanelerinin Mimari Açıdan Değerlendirilmesi Üzerine Görüşler

Views on the Architectural Evaluation of Phrygian Region Baptisteries

Selda UYGUN YAZICI*

Abstract

The subject of this article is to study and evaluate the baptisteries in the Phrygian Region in architectural terms and to compare them with the similar baptisteries built in Anatolia during the Ealy Christianity Era. This paper aims at introducing the baptisteries and evaluating their architectural characteristics within the scope of art history discipline. During our research, we studied the Phrygian Region Baptisteries onsite and reviewed their available plans in the light of information derived from a literature review. We made efforts to analyze the architectural characteristics of the baptisteries in the Phrygian Region in line with the data obtained by considering the contribution of the rite of baptism and its method of practice to the buildings' architectural characteristics.

The term baptistery refers to a building or place that is specially designed to conduct a rite of baptism, an essential rite of Christianity. Such buildings or places are designed solely for rites of baptism and they may not be used for any other purpose. Upon the end of its function, a baptistery is altered/transformed and serves another purpose. The architectural characteristics of baptisteries, which have various plan specifications, may differ depending on the attributes of churches where they are built, respond to the regional and local traditions, and vary as per Christianity's development and practical requirements. Buildings in the Phrygian Region are the Baptistery of Amorium Basilica A, Baptistery of Han-Başara South Church, Baptistery of Kütahya-Aslanapa-Tokul Village Church, Baptistery of Laodicea Church, and Baptistery of Hierapolis Cathedral Church. Built as an annex and corner room of churches, these structures are in a rectangular and/or polygonal plan. Although the Phrygian Region Baptisteries do not have identical plan characteristics, they are a part of the variety as it is the case with the other baptisteries in Anatolia and they date back to 5th to 7th centuries according to the available archeological data.

* Dr. Öğretim Üyesi., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Edirne, seldauygun@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0473-1308

Giriş

Erken Hristiyanlık Dönemi'nde inşa edilen dini yapılar arasında vaftizhaneler önemli bir yer tutar. Bu dönemde Phrygia Bölgesi'nde inşa edilen vaftizhaneleri mimari açıdan yorumlamak çalışmanın konusunu oluşturur. Çalışmanın amacı yapıların mimari özelliklerinin belirlenerek litürji ile mekân arasındaki ilişkisinin çözümlenmesi, Anadolu'nun benzer örnekleriyle karşılaştırılması ve bu doğrultuda sanat tarihi disiplini içerisinde değerlendirilmesidir. Bu amaçla gerçekleştirilen literatür çalışmasının ardından bölgede yer alan yapılar yerinde incelenmiş ve vaftizhanelerin mimari çizimleri revize edilmiştir. Elde edilen veriler ışığında Phrygia Bölgesi vaftizhaneleri bir bütün olarak ele alınmış, Erken Hristiyanlık Dönemi dini yapıları arasındaki yeri irdelenebilmiştir. İster kiliseden bağımsız bir yapı olsun, isterse kilisenin içerisinde bir mekân olsun, vaftizhanelerin ayinle bütünleşen tasarım ilkeleri onların çeşitliliklerini artıran ana nedenlerden birisidir. Vaftiz ayini mimari olarak farklı plan özelliklerine sahip yapılarda uygulanarak Hristiyan olan kişilerin cemaat üyesi olmasını ve kilisenin naos bölümüne girebilmesini sağlar.

Adem ve Havva'nın Tanrı tarafından cennetten kovulmaları tüm insanlığın günahkar sayılmasının nedenidir. İnsanların günahlarından temizlenmesi, arınması ve kurtuluşu bulması vaftiz olmalarına ve İsa'nın açtığı yolda iman içerisinde yaşamalarına bağlıdır. Vaftiz olmak, İsa'nın çileli yaşamına, ölümüne ve öldükten sonra dirilmesine iştirak etmektir[1]. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına takdis edilmek ve Hristiyan olarak yeni dine adım atmaktır[2].

[1] Kitabı Mukaddes, İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 1958. Markos 7:4; Luka 11:38; Romalılara Mektup 6: 3-11.

[2] Vaftiz kelimesinin İngilizcesi baptism, Latincesi lavacrum'dur. Ayrıntı için bkz; Taft 1991, 251; William ve Cheetham 2005, 170-178.

Eylemsel olarak, günah çıkarma, suya dalıp çıkma ve yağlanma olarak üç aşamadan oluşan törenin uygulandığı yere vaftizhane denir[3]. Vaftiz ayini sırasında kullanılan taşınabilir ve taşınamaz objeler ritüelin parçasıdır. Vaftiz suyunun yakındaki bir sarnıçtan ya da suyun taşınması suretiyle doldurulan hazneye vaftiz teknesi/havuzu denir[4] ve bir yerin vaftizhane olarak tanımlanabilmesinin ön koşulu yapının içerisinde vaftiz teknesinin/havuzunun bulunmasıdır [5].

Vaftizhanelerin Ortaya Çıkışı ve Ön Örnekleri Üzerine Kısa Değerlendirme

Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında vaftiz için özel olarak ayrılmış mimari bir yapı/birim yoktur. Hatta ilk iki yüzyıl boyunca ayinin yapılabilmesi için yapısal veya mimari bir kurulum söz konusu değildir. Muhtemelen vaftiz ayini suyun bulunabildiği her uygun ortamda açık havada gerçekleştirilmiştir[6]. Vaftizhanelerin ortaya çıkışı ve ön örnekleri üzerine araştırmacılar tarafından farklı görüşler ileri sürülmüş ve çeşitli yapı grupları belirli nedenlerle vaftizhanenin öncülü sayılmıştır[7]. Erken Hristiyanlık Dönemi'nden itibaren vaftizhanelerin inşası ya da mevcut yapıların vaftizhaneye dönüşmeleri sistematik gelişimin sonucudur. Vaftiz töreninin ana unsuru sudur ve vaftizhanelerin inşasında su ile ilintili ve/veya suyun yakınına inşa edilmiş olan yapılar vaftizhanelerin ön örnekleri olarak kabul görür. Ayazma, hamam, çeşme, asklepion, su kültüyle ilgili tapınım alanlarının zaman içerisindeki dönüşüm/değişim nedenlerinden biri de vaftiz ayini sırasında suya duyulan ihtiyacın

[3] Vaftiz olan ayinin uygulandığı yer/oda, Latince'de baptisterion/baptisterium olarak bilinir. Ayrıntı için bkz. Delvoye 1966, 462; Deichmann 1950, 1157-1168.
[4] Vaftiz teknesi/havuzu, Latince piscina, Yunanca kolymbethra'dır. Ayrıntı için bkz., Emminghaus 1957, 1232; Deichmann 1950, 1157-1168.
[5] Delvoye 1966, 463
[6] Brand 2011, 1587
[7] Ristow 1998, 15-17; Pitarakis 2015, 42-64.

bu alanlardan rahatça karşılanmasıdır[8]. İmparator Konstantin zamanında vaftiz ayini için özel hamamların kullanılmış olduğunu ileri süren araştırmacılar vardır[9]. Vaftizhanelerin ortaya çıkışında bir diğer unsur ayinin litürjik özellikleridir. Erken Hristiyanlık Dönemi dini mimarisinde merkezi planlı yapılar sıkça karşımıza çıkarken, Roma mimarisinden devşirilen anıt niteliğindeki mimari unsurların Hristiyan ikonografisine uygun kullanımları -yani dönüşümleri- bu yapıların vaftizhane olarak da değerlendirilmesini olanaklı hale getirmiştir. Erken dönemde merkezi planlı anıt yapılar dönüştürülerek vaftizhane olarak sıklıkla kullanılmıştır. Heroon, Mausoleum ve martyrion gibi yapılar vaftizhaneye dönüştürülen dini yapılar arasında sayılabilir[10]. İlk yüzyıllarda açık havada yapılan vaftiz ayini zaman içerisinde hamam kültürü içerisindeki su, tekne/havuz ve mimari kurulumdaki yakın ilişkisi sebebiyle gelişerek kendi misyonuna bürünmüştür. Nihayetinde Roma hamamlarının üzerine inşa edilen vaftizhanelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur[11]. Bilinen ilk vaftizhane ise Suriye, Dura-Europos ev kilisesinin içerisinde yer alır. 232-233 tarihlerinde kiliseye çevrilen bu evin bir odasında yer alan ve niş içerisine yerleştirilen vaftiz teknesi sebebiyle bu alan vaftizhane olarak kullanılmıştır[12]. Ev kilisesinin ortasındaki bu bölümün diğer bölümlerle bağlantısı düşünüldüğünde, ilk dönem ayininin ne şekilde düzenlendiği hakkında çeşitli görüşler ileri sürülebilir. Vaftiz olmak isteyen aday (katakümen) buraya gelir ve vaftiz sonrasında aynı mekândan Hristiyan olarak çıkar. Bir başka anlamda günahkâr olmaktan kurtulur ve yeni bir ruhla doğar, adayken asil olur. Vaftizhane olarak inşa edilen ilk yapı

[8] Ristow 1998, 20-23; Khatchatrian 1982, 11; Delvoye 1966, 463; William ve Cheetham 2005, 173-178.
[9] Brand 2011, 1588-1589; Emminghaus 1957, 1233.
[10] Ristow1998, 20-23; Khatchatrian 1982, 10; Delvoye 1966, 463; William ve Cheetham 2005, 173-178.
[11] Ristow 1998, s:20-23; Khatchatrian1982, 11.
[12] Jensen 2011,131-132.

ise Roma Lateran Bazilikası Vaftizhanesidir ve ilk evrede rotond, onarım/yenileme sonrası dıştan çokgen bir planlıdır[13].

Vaftizhanelerin Bölümleri ve Mimari Oluşumları

Araştırmacılar vaftizhaneleri mimari özellikleri bakımından bir kategoriye sokmak istemiş fakat erken dönem vaftizhanelerinin tipolojisini yapmak pek mümkün olamamıştır. Vaftizhanelerin sınıflandırılmasında çeşitli dinamikler dikkate alınmakla birlikte, yapıların geometrik ve biçimsel özellikleri genellikle belirleyici kriter olarak öne çıkmıştır. Doğuda, kare, kareye yakın dikdörtgen ve haç planlı vaftizhaneler, Anadolu, Yunanistan ve Suriye'de, dikdörtgen vaftizhaneler ise Mısır, Kuzey Afrika ve İspanya'da karşımıza çıkar[14]. Vaftizhaneler, mimari özelliklerinin yanı sıra kilise içindeki konumları, yapısal kurulumları (örneğin bağımsız bir yapı, kiliseye eklenmiş bir mekân veya kilise içine entegre edilmiş bir bölüm) ve bu gibi mekânsal ilişkileri temel alınarak da sınıflandırılmıştır[15].

Vaftizhanelerin iç mekân organizasyonu, vaftiz litürjisinin eksiksiz ve uygun şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan farklı işlevlere sahip bölümlere duyulan ihtiyaç neticesinde şekillenmiştir. İdeal bir vaftizhane, litürjik işlevselliği sağlamak amacıyla genellikle dört temel bölümden oluşur. Bu bölümler *vestibulum (vestibulus)*, *exzorsizma, photisterium ve consignatorium'*dur. Vestibulum, vaftizhanenin giriş bölümüdür[16] ve farklı plan özelliğine sahip yapılarda ayrı bir mekân olarak bulunabildiği gibi bazen kilisenin nefleri, narteksi, koridoru vb. vestibulum olarak kullanılabilir. Exzorsizma, suya girmeden önce

[13] Koch, 2015, 59.
[14] Ristow 1998, 15-25.
[15] Delvoye 1966, 459-496; Ristow 1998, 15-17.
[16] Lassus, 1947, 220; Uygun-Yazıcı, 2025, 149-150.

vaftiz olacak adayın şeytan çıkarma ve/veya şeytandan vazgeçme duasını okuduğu ve yağlandığı bölümdür[17]. Photisterium, vaftiz havuzunun içerisinde olduğu ana bölümdür ve aday bu bölümde vaftiz edileceği kutsal suya girer. Bir seramoni halinde yapılan işlemde havuza giriş ve çıkış önemlidir. Havuzun basamakları genellikle batı (giriş)-doğu (çıkış) yönlüdür. Batıdan suya giren aday geçmişini orada bırakır, doğudan çıkarken yeniden yaşama geldiğine inanır[18]. Consignatorium, vaftiz ayininin son aşaması olan yağlanmanın yapıldığı, temiz ve yeni giysilerin giyildiği ve ayinin bittiği bölümdür[19]. Buradan çıkan kişi ökaristi ayinine katılmak üzere kilisenin naos bölümüne geçer. Anlaşıldığı üzere her bölümde farklı ayin kuralları uygulanır. Buna rağmen her vaftizhanede dört ayrı bölüm bulunmayabilir ve ayin sırasında uygulanan kurallar bazen aynı mekân içinde uygulanabilir. Vaftizhanenin giriş açılıkları ve bunların bağlantıları da yukarıda saydığımız bölümlerin tanımlanmasında önemli ipuçları sunar. Yapılarda iki giriş açıklığının bulunması, bunlardan birinin kilisenin naosuna diğerinin vaftizhaneye (narteks, nef veya dışarıdan) bağlanması tercih edilen bir durumdur. Ayrıca vaftizhaneyle naosu bağlayan açıklığın diğer açıklıktan büyük olması beklenir. Hiyerarşik bir durumun söz konusu olduğu litürjik uygulama sırasında ruhbanla katakümenin aynı açıklıktan kiliseye girmeleri beklenmezken, vaftiz sonrasında inananlar ruhbanı takip eder ve ardı sıra kilisenin naosuna girer[20].

Erken Hristiyanlık Dönemi'nde vaftiz ayininin ana unsuru olan suya dalma-sudan çıkma eylemlerinin yapılabilmesi için gerekli olan vaftiz tekne/havuzları, aynı zamanda bir mekânın vaftizhane olarak tanımlanmasını sağlar. Erken dönem Kilise

[17] Kazhdan ve Taft 1991, 771; Uygun-Yazıcı, 2025, 149-150.
[18] Emminghaus 1957, 1232; Uygun-Yazıcı, 2025, 149-150.
[19] Emminghaus 1957, 46; Uygun-Yazıcı, 2019, 67-68.
[20] Uygun-Yazıcı, 2019, 177; Uygun-Yazıcı, 2025, 150.

Babaları vaazlarında vaftiz ayini sırasında suya tamamen gömülmenin ölümü, sudan tamamen çıkmanın dirilmeyi temsil ettiğini söylemişlerdir. Hristiyanlığın ilk yıllarında yeni dine girmek isteyen insanlar için vaftiz tekne/havuzları büyük boyutlarda yapılmıştır. Anadolu vaftizhanelerindeki tekne/havuzlar farklı plan tipleriyle karşımıza çıkar. Bu plan tiplerinin ortaya çıkmasında belirli bir geleneğin devamı izlenemese de, sembolize edilen birtakım ögelerin varlığı vaftiz tekne/havuzlarının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasında tercih sebebidir. Vaftiz tekne/havuzlarında sembolik unsurların varlığı tartışmaya her zaman açık olmuştur. Bu unsurlar Hristiyanlığın temsiliyetini vurgulayabildikleri gibi Antik Çağın geleneklerini bünyesinde taşıyabilir[21]. Şekil itibarıyla farklı plan özelliklerine sahip olan bu mimari ögeler, üretildikleri coğrafyanın etkin inanç tarzını göstermesi açısından önemlidir. Neticede Erken Hristiyanlık Dönemi'nde inşa edilen vaftizhaneler dini mimari örnekleri arasındadır ve ister büyük-küçük, ister kare-dikdörtgen-çokgen, ister kubbeli-kırma çatılı, ister bezemeli-sade yapılmış olsun, Hristiyan olmak isteyen kişilere vaftiz ayini sırasında cevap verebilecek niteliktedir.

Phrygia Bölgesi Vaftizhaneleri

Çalışma kapsamında Phrygia bölgesinden seçilen ve konumuzu oluşturan vaftizhaneler Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi, Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi, Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi, Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi ve Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesidir.

Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi

Afyon ili, Emirdağ ilçesi, Hisarköy sınırları içerisinde bulunan Amorium Antik Kenti'nde yer alır. Aşağı Şehir'de bulunan

[21] Ristow 1998, 77-81; Ferguson 1954, 15-109; Uygun-Yazıcı, 2019, 244-245.

A Bazilikası, kentte inşa edildiği bilinen dört kiliseden biridir[22]. A Bazilikası ve vaftizhanesi 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başında inşa edilmiştir. Vaftizhane, bazilikanın kuzeybatısındadır ve ek mekândır[23]. Yapının photisterium bölümü haç planlıdır ve bu bölümün doğusunda dışa taşkın yarım yuvarlak apsis, kuzey ve güney duvarlarında nişler vardır. Photisteriuma batı duvardaki açıklıktan girilir. Bu bölümün batısında, kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı giriş bölümü yer alır. Girişin güneyindeki açıklık vaftizhaneyi iç nartekse, dolayısıyla bazilikaya bağlar[24].

Amorium Antik Kenti'nin 838 yılında Araplar tarafından kuşatılması sırasında çıkan yangın, kentte ciddi tahribatların oluşmasına sebep olmuştur. MS 9. yüzyıl sonu 10. yüzyıl başında kilise onarım geçirmiş, bu sırada vaftizhane de değişikliğe uğramıştır. Vaftiz havuzunun mermer kaplamaları sökülmüş ve işlevsiz hale getirilmiştir. Kapatılan havuzun üzeri ve yapının zemini opus sectile döşenmiştir. Vaftizhane, MS 10-11. yüzyıla tarihlenen ikisi giriş bölümüne, birisi photisteriuma yapılan üç mezarla işlev değiştirmiştir[25].

Yapının vaftiz havuzu haç planlıdır. Photisterium'daki havuzun doğu-batı haç kollarında dört, kuzey-güney haç kollarında iki basamak vardır. Bu basamaklardan inilmek suretiyle hazneye ulaşılır. Vaftiz havuzunun köşelerinde in situ halinde

[22] Amorium'da dört büyük kilisenin kalıntılarına rastlanmıştır. Kentte yürütülen arkeolojik çalışmalar bu kiliselerden üçünün Aşağı Şehir'de (A, C ve D Kilisesi) birinin Yukarı Şehir'de (B Kilisesi) bulunduğunu gösterir. Aşağı Şehir'deki yapılardan Kilise A merkezde, Kilise C sur duvarının güneydoğusuna yakın bir yerde ve Kilise D surlarının batı kapısı yakınında yer alır. Tsivikis, 2021, 206-207.

[23] Harisson 1988, 191-201

[24] A Bazilikası vaftizhanesinin üç evresi vardır ve bu evreler yapıda yürütülen arkeolojik çalışmalarla tespit edilmiştir. İlk evrede vaftizhane olarak kullanılan yapının ikinci evresinde vaftiz havuzunun mermerleri sökülerek içi kapatılmış ve vaftizhanenin zemini kilisenin zemini gibi opus sectile tekniğinde tekrar döşenmiştir. Üçüncü evrede vaftizhanenin kuzeyine bir, narteksine iki mezar açılmış ve mezar yapısı olarak kullanılmıştır. Ayrıntılı olarak bkz., Lightfoot, Koçyiğit ve Yaman 2006, 271-295

[25] Lightfoot ve Lightfoot, 2007, 102

bulunan sütun kaidelerinden havuzun kiboriumlu olabileceği düşünülmüştür[26] (Resim 1-2).

Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi

Eskişehir ili Han ilçesi, Başara köyü yakınlarındadır. Vaftizhane, Güney Kilise ile birlikte 5.yüzyılda inşa edilmiştir. Yapı sekizgen planlıdır[27] ve kiliseden bağımsızdır. Yapının arkeolojik kazısı tamamlanmadığından zemini taş plaka döşeli olan vaftizhanenin giriş açıklığı belirlenememiş, buna bağlı olarak Güney Kilise ile vaftizhanenin organik bağlantısı çözülememiştir[28].

Yapının vaftiz teknesi dıştan haç, içten dört yapraklı yonca planlı ve 1,80 m x 1,40 m boyutlarındadır. Doğu-batı haç kollarındaki ikişer basamak yardımıyla vaftiz haznesine ulaşılır[29] (Şekil 2; Resim 3-4).

Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi

Kütahya ili, Aslanapa ilçesi, Tokul Köyü, Dinekçayırı mevkiinde yer alır. Vaftizhane kiliseyle beraber VI-VII. yüzyıla tarihlenir[30]. Kilisenin kuzeydoğusunda inşa edilen vaftizhane trikonch planlıdır ve ek mekândır. Kuzeydeki konchun yarıçapı, diğer iki yöndeki konchlardan büyüktür[31]. Trikonch, vaftizhanenin photisteriumudur. Yapının tek açıklığı güney duvarda yer alır ve kilisenin kuzey nefine açılır. Müze tarafından yürütülen kurtarma kazısı sırasında vaftizhanenin cephesi açığa çıkarılmamıştır; dolayısıyla yapının iç duvarları görülebil-

[26] Lightfoot ve Lightfoot, 2007, 99; Ivison, 2010, 313- 314.

[27] Vaftizhanenin ölçüleri, dıştan 5,90 m x 5,90 m, içten 4,43 m'dir ve duvarları yaklaşık 0,90 m'dir.

[28] Alp ve Işık 2011, 23-37; Alp ve Çağlar 2008. 189-200.

[29] Alp 2010, 25.

[30] Türktüzün vd., 2014, 47-83.

[31] Tarafımızdan yapılan incelemede, kilisenin doğu duvarının apsis yarım yuvarlağını içerisine alacak biçimde devam ettirilerek vaftizhanenin doğu duvarıyla birleştirildiği dilatasyon izlerinden anlaşılmaktadır. Vaftizhanenin iç ölçüsü 5,20 m'dir ve bu yapı kurtarma kazısını yapan ekip tarafından mezar, dua odası-şapel olarak tanımlanmıştır. Ayrıntılı olarak bkz. Türktüzün ve Karaca 2013, 107-113.

mektedir. Vaftizhane ikinci kullanım evresinde işlevini yitirdikten sonra mezar yapısına dönüştürülmüştür. Kurtarma kazısı sonrasında yapılan çalışmalarda tirkonc planlı ek mekân mezar yapısı olarak değerlendirilmiştir[32].

Yapının mermerden yapılan vaftiz teknesi, günümüzde photisteriumda değildir. Yerinden çıkarılan tekne, nartekse konulmuştur. Kırık olan tekne, dıştan haç, içten dört yapraklı yonca planlıdır. Haç kolları birbirine eşit değildir. Uzun olan iki haç kolu 0,88 m kısa olan haç kolları 0,78 m'dir. Kısa haç kollarında karşılıklı birer basamağı bulunan teknenin haznesi ovaldir. Basamakları yarım yuvarlak olan teknenin derinliği 0,73 m'dir[33] (Resim 5-6).

Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi

Denizli ili, Laodikeia Antik Kenti'nde yer alır. Vaftizhane 5. yüzyıla tarihlenir ve kilisenin[34] kuzeydoğu köşe odasıdır. Yapı, 5,50 m x 5,50 m ölçüsünde, kare planlıdır ve yapının güney duvarında içten 2,20 m derinliğinde, 2,90 m yarıçapında yarım yuvarlak bir apsis bulunur. Vaftizhanenin giriş açıklığı batı duvarda yer alır ve vaftizhaneyi kuzey nefe bağlar[35]. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan kuzey nef, birimlere ayrılmıştır. Bu birimlerden doğuda olan vaftizhanenin girişi olarak kullanılmış olmalıdır. Aynı zamanda bu birim, güneyinde yer alan giriş açıklığıyla naosa bağlanır. Vaftizhanenin zemini

[32] Türktüzün ve Karaca 2013, 59.

[33] Bu ölçüler arazi çalışması sırasında tarafımızca alınmıştır.

[34] Kilise, Roma döneminde yapılan büyük bir insulanın üzerine inşa edilmiştir. Arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkan kilisenin planına benzer özellikler gösteren başka bir erken dönem yapısı tespit edilememiştir. Yapının giriş mekânında çeşmeler, bemasında su sistemi kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Aynı yapıda suyun kullanımının bu derece yoğun olması; suyun, birbirine yakın ve benzer kullanım amaçları; kilisenin öncesindeki insulayla ne derecede örtüştüğünü bir kez daha düşünmemizi gerektirebilir. Bu yapıyla aynı ya da benzer plan şemasında inşa edilen ve yakın tarih aralığına denk gelen ikinci bir kilise yoktur.

[35] Yayınlarda bir başka giriş açıklığından daha bahsedilir. Apsisin güneydoğusunda bulunan mekâna açılan bu açıklığın sonraki dönemlerde kapatıldığı belirtilmiştir.

opus-sectile, duvarları mermer kaplama döşelidir[36] (Resim 7-8).

Yapının vaftiz havuzu haç planlıdır ve doğu-batı doğrultusunda 3,60 m kuzey-güney doğrultusunda 3,20 m ölçülerindedir. Havuzun iç çapı 1,45 m'dir. Kuzey-güney haç kolları dıştan 'U' biçimli dikdörtgen bir oyuğa (cep) sahiptir. Derinliği 1 m'yi bulan vaftiz havuzunun doğu-batı haç kolundaki üçer basamakla hazneye inilir. Basamakların yüksekliği 0,30 m'dir. Havuzun güney haç kolunda su künkü vardır[37].

Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi

Denizli ili, Hierapolis Antik Kenti'nde yer alır. Kilisenin güneybatısında bulunur ve ek mekândır. Kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı olan yapı sütunlarla üç nefe ayrılmıştır ve güneyinde dışa taşkın apsisi vardır. Kuzey duvarda yer alan açıklıkla kilisenin narteksine bağlanır. Kilise, 6. yüzyıla tarihlenir fakat vaftizhanenin kiliseden daha önce yapıldığı düşünülür çünkü vaftizhanenin zemini kilisenin, narteksin ve atrium zemininden yaklaşık 15-30 cm aşağıdadır. Ayrıca vaftizhaneyi neflere ayıran sütun dizileri narteks ve kilisenin batı duvarıyla aynı eksende değildir ve duvarda dilatasyon söz konusudur. Yapının 7. yüzyılın sonu 8. yüzyılın başında işlevini yitirdiği, ana nefin içerisine daha küçük bir birim eklenerek doğusunun değiştirildiği, 10-11. yüzyılda konut olarak kullanıldığı ileri sürülmüştür [38]. Arkeolojik kazısı tamamlanmayan, işlevi değiştirilen, farklı yüzyıllarda yapılan eklemelerle dönüşüm yaşayan vaftizhanenin mimarisinde meydana gelen değişimler yapıyı çözümlemeyi ve tanımlamayı zorlaştırmaktadır.

[36] Şimşek 2015, 56-58; Şimşek 2011, 569-601.
[37] Şimşek 2015, 58.
[38] Arthur 2006, 138-142.

Yapının vaftiz havuzu yuvarlak planlıdır. Mermer levhalarla kaplı olan havuzun iki yanında hazneye inmek için basamaklar bulunur[39] (Resim 9-10).

Değerlendirme

Phrygia Bölgesi Erken Hristiyanlık Dönemi vaftizhaneleri arkeolojik kanıtlar ve yapısal özellikleri dikkate alındığında, üç unsur üzerinden değerlendirilmiştir. Bunlardan ilki vaftizhanelerin kiliseye göre konumları, ikincisi mimari kurulumları, üçüncüsü ise ayin uygulamalarıdır. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi, Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi ve Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi kilisenin ek mekânıdır. Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi kilisenin köşe odasıdır ve yapıların kiliseyle bağlantıları koridor, narteks ve nef üzerinden sağlanmıştır. Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesinin kiliseye göre konumu belirlenememiştir.

Vaftizhanelerin photisterium bölümü yapıların mimari özelliklerinde, tanımlanmalarında etkili bir unsurdur. Vestibulum, exorcisma ve consignatorium bölümleri her vaftizhanede ayrı birer bölüm olarak bulunmayabilir. Böylesi bir durumda narkeks, nef ve/veya koridorun vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamalarında kullanımı söz konusu olabilmektedir. Kiliseye ait bu bölümler vaftiz ayini sırasında farklı işlevlere cevap verebilir ve ayin sırasında narteks, nef ve/veya koridor, vestibulum, exorcisma ve consignatorium olarak kullanılabilir. Vaftizhanelerin mimarileri özelliklerini düşünürken mevcut durumu göz ardı etmemek gerekir.

Phrygia Bölgesi'nde inşa edilen vaftizhanelere bu anlamıyla bakarsak, mimari form ve ritüel pratiklerinde çeşitlilik olduğu görülebilir. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi'nde uygulanan vaftiz ayininde mekânların dağılımı ve kullanımı şöyle olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin kuzey nefinden iç nartekse oradan da

[39] D'andria, 2003, 130.

vaftizhanenin giriş bölümüne ulaşarak photisteriuma girer. Katakümenler dış narteksten giriş bölümüne geçerler. Buradan photisteriuma ulaşan katakümenler batı haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Vaftizi gerçekleştiren din görevlileri kuzey-güney haç kollarının herhangi birinde durabilirler. Havuzdan çıkan kişiler ruhban sınıfının ardından iç narteksten kilisenin kuzey nefine, oradan da ana nefe ulaşır. Bu durumda vestibülüm narteks, giriş bölümü exorsizma ve consignatorium işlevi için kullanılmış olabilir (Şekil 1).

Han-Başara Köyü Güney Kilise Vaftizhanesi'nin kiliseyle organik bağı çözülemediği için photisterium bölümünün giriş açıklığı ve kiliseyle bağlantısı bilinmemektedir. Mevcut veriler ışığında, photisterium bölümü aynı zamanda vestibulum, exorsizma ve consignatorium işlevlerine de cevap verebilir. Eğer vaftizhaneyle kiliseyle arasında bir koridor varsa, kilisenin narteksi vestibulum, exorsizma ve consignatorium işlevleri için kullanılmış olabilir. Bu olasılıklar arkeolojik verilerin çoğalmasıyla ve vaftizhane ve kilise arasındaki bağlantının bulunmasıyla belirlenebilir.

Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi'nde bir giriş açıklığı tespit edilmiştir. Kuzey nefe açılan photisterium bölümü yapının kiliseyle organik bağıdır. Kuzey nef güneybatıdaki açıklıkla nartekse, güneydoğudaki açıklıkla orta nefe bağlanır. Yapıda uygulanan vaftiz ayininde mekânların dağılımı ve kullanımı şöyle olabilir: Ruhban sınıfı orta nefin kuzeydoğusundaki giriş açıklığından kuzey nefe, oradan photisteriuma ulaşır. Katakümenler narteksten kuzey nefe, ardından photisteriuma geçer. Katakümenler vaftiz teknesine girmek koşuluyla ayinin ana aşamasını yerine getirir. Ruhban sınıfının ardından ilerleyen kişiler kilisenin ana nefine girer. Bu durumda narteks vestibulum, kuzey nef exorsizma ve consignatorium işlevi için kullanılmış olabilir.

Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi'ndeki giriş açıklığı batı duvardadır ve bu açıklık kuzey koridora bağlanır. Koridorun güney duvarındaki giriş açıklığı ise vaftizhanenin kiliseyle organik bağıdır. Yapıda uygulanan vaftiz ayininde mekânların dağılımı ve kullanımı şöyle olabilir: Ruhban sınıfı kilisenin kuzeyindeki açıklıktan koridora, oradan da photisterium bölümüne ulaşır. Katakümenler, kuzey koridorun batısındaki giriş açıklığından içeriye girerek doğuya doğru ilerleyip photisterium bölümüne girerler. Ruhban sınıfıyla burada karşılaşan katakümenler, batı haç kolundan vaftiz havuzuna girer, suya iner ve doğu haç kolundan çıkar. Bu esnada vaftizi gerçekleştiren din görevlisi kuzey-güney haç kollarından birisinde durabilir. Ruhban sınıfının arkasından ilerleyen kişiler önce koridora çıkar, ardından kilisenin naosuna girer. Bu durumda kuzey koridor vestibulum, koridorun doğusu exorsizma ve consignatorium işlevi için kullanılmış olabilir (Şekil 3).

Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi'nin batı duvarındaki giriş açıklığı kilisenin narteksine bağlanır. Yapıda uygulanan vaftiz ayininde mekânların dağılımı ve kullanımı şöyle olabilir: Ruhban sınıfı narteksten geçmek koşuluyla photisterium bölümüne ulaşır. Kilisenin dışından nartekse giren katakümenlerde giriş yaparak photisterium bölümüne girer ve burada ruhban sınıfıyla karşılaşır. Vaftiz havuzuna girip çıkan kişiler ruhban sınıfının arkasından aynı güzergâhı takip ederek kilisenin naosuna girerler. Bu durumda narteks, vestibulum, exsorsizma ve consignatorium işlevi için ya da photisterium bölümü consignatorium işlevi için kullanılmış olabilir.

Diğer bölgelerdeki vaftizhanelerde de benzer durumlar söz konusudur. Kiliseye göre konumları göz önüne alındığında, ek mekân olan vaftizhanelerin sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Vaftiz ayini için bu yapılarda benzer uygulamalar gerçekleştirilmiş olabilir. Photisterium bölümünün dışında kalan ve kilisenin narkeks, nef ve/veya koridorunda vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamaları uygulanmış olabilir. Bu tür örnekler

özellikle Lykia bölgesinde karşımıza çıkar. Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi[40], Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi[41], Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi[42], Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi[43], Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi[44] bu yapılar arasında sayılabilir[45]. Karia Bölgesi'nde yer alan Marmaris-İçmeler Bazilikası Vaftizhanesi'nde de benzer bir uygulama söz konusu olabilir[46]. Kiliselerin köşe odası olarak düzenlenen vaftizhane örnekleri de Anadolu genelinde yaygındır fakat özellikle Kilikia bölgesindeki örneklerin sayısı diğer bölgelerdekilere oranla fazladır[47]. Bu bölgede inşa edilen vaftizhaneler kuzeydoğuda veya güneydoğuda yer alır. Kilisenin doğusunda apsisinin içerisine alan düz bir duvarla sonlandırılan kurulumda vaftizhane olarak kullanılan köşe odaların bu mimari düzenlemede etkili olduğu söylenebilir[48]. Kilikia bölgesi kiliselerinde doğuda oluşan ve köşe odaları birbirine bağlayan koridorun, narkeks ve neflerin vaftiz ayininin hazırlık ve bitiş aşamaları sırasında kullanılmış olabilir. Anemurium Merkez 13 C (Hazine Kilisesi) Vaftizhanesi[49], Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi[50], Korykos Mezar

[40] Harrison 1963, 148-151; İşler 2009, 92; Uygun-Yazıcı 2019, 134-138

[41] Yakajima 1995, 93-106.

[42] Courtlis 2001, 239-241.

[43] Malkoç ve Tsuji 2005, 12-13.

[44] Harrison, 2001, 29-30.

[45] Lykia bölgesinde ek mekân ve farklı plan tiplerinde inşa edilmiş vaftizhaneler, Andriake B Kilisesi Vaftizhanesi, Karabel Sion Manastırı Kilisesi Vaftizhanesi, Idyros Kilisesi Vaftizhanesi, Ksanthos Doğu Bazilikası Vaftizhanesi, Choma (Hacımusalar) Merkez Kilisesi Vaftizhanesi, Ayrkanda Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi, Olympos Piskoposluk Sarayı Vaftizhanesi, Turant Dağ Kilisesi Vaftizhanesi, Karacaören Bazilikası Vaftizhanesi, Gemiler Ada I Nolu Bazilika Vaftizhanesi ve Ölüdeniz Bazilikası Vaftizhanesi'dir. Ayrıntı için bkz. Uygun-Yazıcı 2019, 198-210.

[46] Özyurt-Özcan 2016, 479-503.

47Kilikia bölgesinde kiliseden bağımsız, köşe oda ve ek mekân olarak farklı plan tiplerinde inşa edilmiş vaftizhaneler, Alahan Manastırı Vaftizhanesi, Anemurium Merkez III 13C Kilisesi Vaftizhanesi, Anemurium Nekropol Kilisesi Vaftizhanesi, Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi, Hacıömerli Kilisesi Vaftizhanesi, Işıkkale Kilisesi Vaftizhanesi, Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi, Korykos Mezar Kilisesi Vaftizhanesi, Meryemlik Kubbeli Kilise Vaftizhanesi, Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi, Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi ve Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesi'dir. Ayrıntı için bkz. Uygun-Yazıcı 2019, 178-197.

[48] Yıldırım, Uygun-Yazıcı ve Akar. 2024, 89-111.

[49] Russel 1989, 1622-1632; Hill 1996, 93; Uygun-Yazıcı 2019, 180-182.

[50] Westphalen 2015, 535-553. Uygun-Yazıcı 2019, 182-185.

Kilisesi Vaftizhanesi,[51] Elaiussa Sebaste Kilisesi Vaftizhanesi[52], Korykos G Kilisesi Vaftizhanesi[53], Seyranlık Kilisesi Vaftizhanesi[54], Diokaisareia (Uzuncaburç) Kilisesi Vaftizhanesi[55], Yanıkhan Kuzey Kilise Vaftizhanesi[56] yukarıda bahsedilen mimari düzenlemeye örnek teşkil edebilir.

Phrygia Bölgesi'nde inşa edilen bazı vaftizhanelerin ikincil kullanımları söz konusudur. İkincil kullanımda Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi mezarlık, Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi mezar-dua odası/şapel, Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi şapel olarak kullanılmıştır. Bu durum bölgedeki üç vaftizhanenin zamanla işlev değişikliğine uğradığını gösterir. Bölgedeki vaftizhanelerin photisterium bölümünde bulunan mimari elemanları (vaftiz/tekne) şu ortak özelliklere sahiptir. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi, Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi ve Hierapolis Katedral Kilisesi Vaftizhanesi'nde vaftiz havuzu vardır. Amorium ve Laodikeia havuzları haç planlı Hierapolis'in havuzu dairesel planlıdır. Harç yardımıyla örülerek yapılan havuzların malzemesi mermer, tuğla, taştır. Han-Başara Güney Kilise Vaftizhanesi ve Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi'nde vaftiz tekneleri vardır. Yekpare mermerin oyulmasıyla yapılan bu teknelerin ikisi de dıştan haç içten dört yapraklı yonca planındadır[57]. Arkeolojik kazılar sırasında sadece Laodikeia Kilisesi Vaftizhanesi'nde su künkü bulunmuştur[58]. Bölgedeki diğer vaftizhanelerin su ihtiyaçlarının ne şekilde karşılandığına dair bir ize rastlanmamıştır. Genel kanı, vaftizhanelerin su ihtiyacının taşıma usulüne dayanıyor olduğu yönündedir.

[51] Hill 1996, 131-136; Uygun-Yazıcı 2019, 185-186.
[52] Schneider 2000, 245-254; Uygun-Yazıcı 2019, 186-187.
[53] Uygun-Yazıcı 2019, 187-188.
[54] Aydın 2004, 217; Uygun-Yazıcı 2019, 189.
[55] Elton, Schneider ve Wannagat 2007, 1-8; Uygun-Yazıcı 2019, 189-190.
[56] Hill 1996, 260-262; Uygun-Yazıcı 2019, 191.
[57] Uygun-Yazıcı 2019, 252-253.
[58] Şimşek 2015, 58.

Sonuç

Vaftizhane, Hristiyan mimarisinin temel ve ayırt edici unsurlarından biri olarak Geç Antik Çağ'da yaygınlık kazanmıştır. Bu yapılar, vaftiz ayinini gerçekleştirmek üzere özel olarak tasarlanmış mekânlardır. Erken Hristiyanlık döneminden itibaren, vaftizhanelerin yapısal özellikleri ve mimari tasarımları, Hristiyanlığın yayıldığı coğrafyaların kültürel, dini ve bölgesel koşullarına bağlı olarak önemli farklılıklar göstermiştir. Bu çeşitlilik, zamanla vaftizhane tipolojilerinde zenginleşmeye ve her bölgenin mimari özgünlüğünü sergilemesine olanak tanımıştır.

Anadolu coğrafyasında, erken Hristiyanlık dönemine tarihlenen vaftizhanelerdeki bölgesel farklılıklar açıkça gözlemlenebilmektedir. Örneğin, bir piskoposluk merkezi veya manastır kilisesi gibi hiyerarşik öneme sahip bir yapı kompleksine bağlı vaftizhaneler; plan şeması, boyutları, malzeme-teknik kullanımı ve bezeme programı açısından diğer yerel yapılardan ayrıcalıklı ve farklı bir tasarımla inşa edilmiştir.

Vaftizhanelerin mimari tasarımları ve özellikleri, Hristiyanların inanç sistemleri ve ritüel uygulamalarına dair önemli ipuçları sunar. Bu bağlamda, Frigya Bölgesi yapıları, Anadolu'da inşa edilmiş vaftizhaneler içerisinde özel bir konuma sahiptir ve bölgedeki örnekler genellikle 5. ile 7. yüzyıllar arasına tarihlendirilmektedir. Tamamlanmış arkeolojik kazılar mimari hakkında net veriler sunarken, henüz gün yüzüne çıkmamış yapılar ise bölge Hristiyanlığının mekânsal ve ritüel gelişimine dair bilinmeyenleri korumaktadır.

Kaynakça

Alp A. O. 2010. "Eskişehir Başara Kazılarında Bulunan Bizans Dönemi Kiliseleri." *XIII. Ortaçağ've Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* Ed. K. Pektaş vd., 21-30. Sakarya.

Alp A. O., Çağlar D. 2008. "Eskişehir-Han İlçesi ve Başara Köyü Kazıları (2004-2007)." *30. Kazı Araştırmaları Toplantısı 1*, 189-200.

Alp A. O., Işık G. 2011. "Başara "Kuzey Kilise" Mimari ve Liturjik Elemanları." *XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu,* 23-37. Eskişehir.

Arthur P. 2006. *Bizans ve Türk Döneminde Hierapolis*. İstanbul: Ege Yayınları.

Asano K. 2001. "The Survey and Excavation Gemiler Adası Kaya Area Near Fethiye (1999 season)." *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1,* 31-41.

Aydın, A. 2004. "Mersin-Silifke, Seyranlık Köyü Geç Antik-Bizans Dönemi Mimarisi." *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı* 1, 217-218.

Brandt O. 2011. "Understanding the structures of the early christian baptistesies." *Ablution, Initiation, and Baptism Late Antiquity, Early Judaism, and Early Christianity*, Eds. D. Hellholm, T. Vegge, Ø. Norderval and C. Hellholm, 1588-1600. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

Courtlis, J. D. 2001. "Xanthos et le Letoon, Rapport Sur la Campagne de 2000." *Anatolia* IX:239-241.

D'andria, F. 2003. *Hierapolis (Pamukkale), Arkeoloji Rehberi*. İstanbul: Ege Yayınları.

Deichmann F.W. 1950. "Baptisterium." *Reallexikon für Antike und Christentum* 1, 1157-1168. Stuttgard: Hiersemann.

Delvoye C. 1966. "Baptisterium." *Reallexikon zur byzantinischen Kunst 1,*462. Stuttgard: Hiersemann.

Elton H. 2007. "Alahan." Temple to church the transformation of religious sites from paganism to christianity ın cilicia." *Tapınaktan Kiliseye. Kilikya'da Putperestlikten Hristiyanlığa Geçişte Dini Yerleşimlerin Dönüşümü*, Eds. H. Elton, E. Schneider, D. Wannagat. İstanbul: Ege Yayınları.

Emminghaus J. H. 1957. "Baptisterium." *Lexikon Für Theologie und Kirche 1,* Ed. M. Buchberger, 1232. Freiburg: Verlag Herder,

Emminghaus J.H. 1957. "Consignatorium", *Lexikon für Theologie und Kirche* (Ed. M. Buchberger), Band 3, Freiburg: Verlag Herder, 46.

Emminghaus J. H. 1957. "Photisterium." *Lexikon Für Theologie und Kirche 1,* Ed. M. Buchberger, 1232. Freiburg: Verlag Herde.

Ferguson G. 1954. *Sings&Symbols In Christian Art.* New York: Oxford University Press.

Harisson M. 1988. "Doğu Phrygia'da Amorium (Hisarköy) Yüzey Araştırması." *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 191-201

Harrison R.M. 1963. "Churches and chapels of central Lycia." *Anatolian Studies* 13:148-151.

Harrison R.M. 2001. Mountain And Plain From Lycian Coast To The Phrygian Plateau In The Late Roman And Early Byzantine Period. Michigan: Michigan University.

Hill S. 1996. *The early byzantine churches of cilicia and ısauria.* Birmingham byzantine and ottoman monographs 1, Variorum, University Of Birmingham.

Ivison E. 2010. "Kirche und Religiöses Leben im Byzantinischen Amorium." *Byzanz– das Römerreich im Mittelalter, Teil 2,1 Schauplätze,* Eds. F. Daim– J. Drauschke, 309-343. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 84/2, 1, Mainz.

İşler B. 2009. "Likya Bölgesi'nde Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Jensen M. R. 2011. *Living Water: Images, Symbols And Setting of Early Christian Baptism*, Brill Leiden Boston: Brill Publishers, Vigiliae Christianae Supplementary Series.

Kazhdan A., Taft R.F. (1991). "Exzorsizma." *The Oxford Dictionary of Byzantium II,* 771. New York: Oxford University Press.

Khatchatrian A. 1982. *Origine et typologiedes baptisteres paleochretiens*. Centre de Culture Chretienne: Mulhouse.

Kitabı Mukaddes 1958. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları.

Koch G. 2007. *Erken Hristiyan Sanatı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Lassus J. 1947. Sanctuaires chrétiens de Syrie. Essai sur la genèse, la forme et l'usage liturgique des édifices du culte chrétien, en Syrie, du IIIe siècle à la conquête musulmane. Paris Geuthner: Bibliothèque archéologique et historique, Institut français de Beyrouth, C. XLII.

Lightfoot C., Lightfoot M. 2007. *Anadolu'da Bir Bizans Kenti Amorium*. İstanbul: Homer Kitabevi.

Lightfoot C.,Koçyiğit O.,Yaman H. 2006. "Amorium Kazısı 2005." *28. Kazı Araştırmaları Toplantısı 1,* 271-295.

Malkoç, İ. ve Tsuji, S. 2005. Preliminary Report On The Excavations In Ölüdeniz, Lycia, by Fethiye Museum, The Ministery Of Culture, Turkey, During 1999-2004.

Masuda, T. 1995. "Church I on Gemiler Ada. The Survey of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey)." *The Firsth Preliminary Report,* Ed. S. Tsuji. Osaka: Osaka Universty.

Özyurt –Özcan H. 2016. "Marmaris'in İçmeler Mevkiinde Yer Alan Bir Bazilika ve Vaftizhane Üzerine İncelemeler." *OLBA* XXIV:479-503.

Pitarakis, B. 2015. "Işık, su ve acaibü'l mahlukat: doğaüstü şifa güçleri light, water and wondrous creatures: supernatural forces for healing." *Hayat Kısa, Sanat Uzun Bizans'ta Şifa Sanatı Life is Short, Art Long The Art Of Healing ın Byzantium*, Ed. B. Pitarakis, 41-61. İstanbul: Pera Müzesi Yayınları.

Ristow S. 1998. Frühchristliche Baptisterien, Jahrbuch für Antike und Christentum, Ergänzungsband, Aschendorf Verlag.

Russel, J. 1989. "Christianiti at Anemurium (Cilicia) RecentDiscoveries." *ACA* 11:1622-1632.

Schneider E. E. 2000. "Excavations and research at eleiussa sebaste." *22. Kazı Sonuçları Toplantısı 2,* 241-254.

Yıldırım Ş., Uygun-Yazıcı S., Akar T. 2024. "The Problem of Function of the Spaces East of the Apse in Cilician Churches." *OLBA* 32.33:89-111.

Şimşek C. 2011. "2010 Yılı Laodikeia Kazıları." *33. Kazı Sonuçları Toplantısı 4*, 569-601.

Şimşek C. 2015. *Laodikeia Kiliseleri*. Denizli: Çağrı Serigrafi Etiket İnşaat Organizasyon Tekstil San. Tic. Ltd. Şti.

Taft R.F. 1991. "Baptism." *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Ed. A.P. Khazdan vd., 251. New York: Oxford University Press.

Tsivikis N. 2021. "Amorium and the Ever-Changing Urban Space: From Early Byzantine Provincial City to Middle Byzantine Provincial Capital." *Space And Communities In Byzantine Anatolia*, Eds. N. D. Kontogiannis–T. B. Uyar, 191-218. İstanbul.

Türktüzün M., Karaca R. 2013. "2012 Yılı Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması." *22. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu,* 107-113.

Türktüzün, M. vd. 2014. "Tokul Köyü Kilise Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması." *Kütahya Müzesi 2013 Yıllığı* 1:47-83.

Uygun-Yazıcı S. 2019. "Anadolu'da Erken Hristiyanlık Dönemi Vaftizhaneleri: Kilikia, Pamphylia, Lykia Örnekleri." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uygun-Yazıcı S. 2025. "Erken Hristiyanlık Dönemi Ionia Bölgesi Vaftizhaneleri ve Ayin Güzergâhları." *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 8.1:144-162.

Westphalen S. 2015. "Die Kirche von Işıkkale (Işıkkale Kilisesi)." *OLBA* XXIII:535-552.

William S., Cheetham S. 2005. "Baptism." Encyclopaedic Dictionary Of Chiristian Antiquities 1,170-178. India: Logos Press.

Yakajima, M. 1995. "The Baptistery And The Chronology Of The Construction Of The Karacaören Ada Basilica Complex, The Survey Of Early Byzantine Sites in Ölüdeniz Area (Lycia, Turkey)." *The Firsth Preliminary Report*, Ed. S. Tsuji, 93-106. Osaka: Osaka Universty.

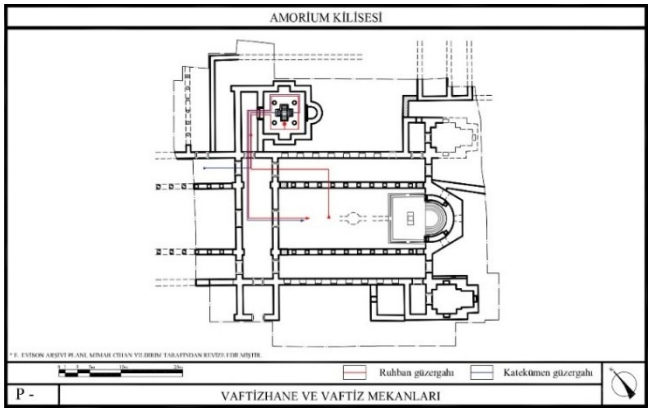

Şekil 1. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi ve Ayin Güzergâhı

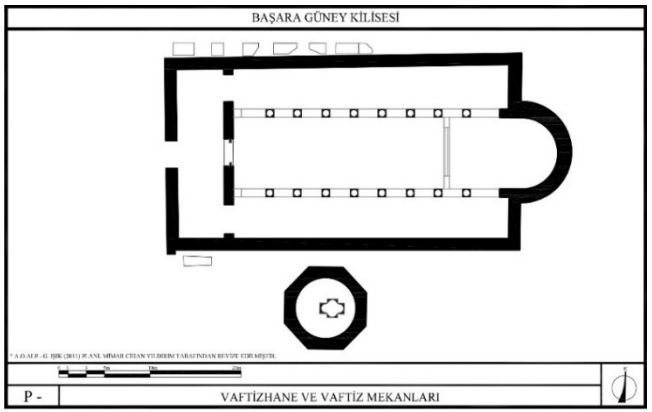

Şekil 2. Han-Başara Güney Kilise ve Vaftizhanesi

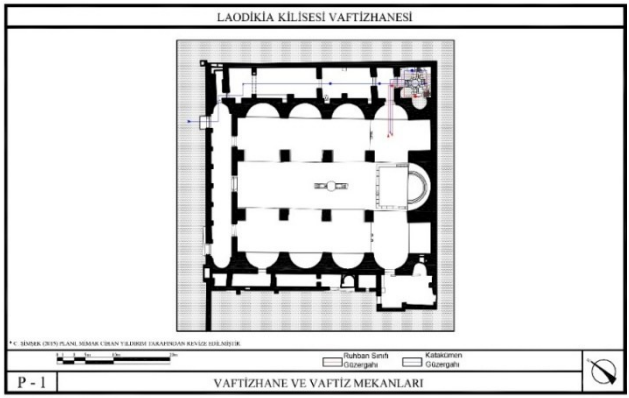

Şekil 3. Laodikia Kilisesi Vaftizhanesi ve Ayin Güzergâhı

Resim 1-2. Amorium A Bazilikası Vaftizhanesi ve Vaftiz Havuzu

Resim 3-4. Han-Başara Güney Kilise ve Vaftizhanesi
A. Oğuz Alp Arşivi

Resim 4-6. Kütahya-Aslanapa-Tokul Köyü Kilisesi Vaftizhanesi ve Vaftiz Teknesi

Resim 7-8. Laodikeia Kilisesi ve Vaftizhanesi
https://kulturenvanteri.com/yer/laodikeia-kilisesi/#17.1/37.83643/29.110422

Resim 9-10. Hierapolis Katedral Kilisesi ve Vaftizhanesi